

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА В ЛУЦЬКІЙ МІСЬКІЙ РАДІ

THE EVOLUTION OF THE PARTY-POLITICAL REPRESENTATION IN THE LUTSK CITY COUNSEL

Бортнікова А.В.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри всесвітньої історії

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Здійснено аналіз еволюції партійного представництва в Луцькій міській раді в умовах демократичної трансформації України. Розкрито кількісні та якісні показники депутатського корпусу ради залежно від характеру партійно-політичної структуризації в краї. За результатами місцевих виборів 1990–2015 рр. простежено склад депутатських фракцій, партійну належність міських голів.

Ключові слова: Волинь, Луцька міська рада, місцеві вибори, політичні партії, політичні фракції в раді.

Проведен анализ эволюции партийного представительства в Луцкой городской раде в условиях демократической трансформации Украины. Раскрыто количественные и качественные показатели депутатского корпуса рады в зависимости от характера партийно-политической структуризации в регионе. За результатами местных выборов 1990–2015 гг. рассмотрен состав депутатских фракций, партийность городских голов рады.

Ключевые слова: Волинь, Луцкая городская рада, местные выборы, политические партии, политические фракции в раде.

The analysis of the party representation evolution in the Lutsk City Council in the conditions of the democratic transformation of Ukraine has been carried out. The quantitative and qualitative indicators of the parliamentary body of the council, depending on the nature of party-political structuring in the land has been revealed. According to the results of the local elections of 1990–2015ies, the composition of parliamentary factions and the party membership of the city mayors have been observed.

Key words: Volyn, Luts'k City Counsel, local elections, political parties, political factions in the counsel.

Постановка проблеми. Демократична трансформація політичної системи України неможлива без докорінного реформування місцевого самоврядування на засадах децентралізації, субсидіарності та відповідальності влади перед місцевою територіальною громадою. Ці та інші принципи народовладдя покладено в центр завдань адміністративно-територіальної реформи, що відбувається Україні. Її практична реалізація, у свою чергу, передбачає зміни структури органів місцевого самоврядування, які б, з урахуванням вимог вітчизняного законодавства, поєднували демократичні традиції з новаторством. У цьому контексті зростає роль політичних партій і їх фракцій у діяльності міських рад, включно із Луцькою міською радою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нагальною проблемою вивчення політичних процесів та участі в них політичних партій є відхід від суто теоретичних, нормативно-правових та історичних студій до конкретного аналізу практичних параметрів діяльності політичних партій на рівні окремих регіонів і міст. Попри реєстрацію великої кількості технологічних проєктів, в Україні існує певна кількість політичних партій і їх регіональних осередків, які здійснюють реальний вплив на місцеву політику, що підтверджують дослідження вітчизняних фахівців [1; 2]. Таке завдання актуалізується і з погляду вивчення змісту місцевих полі-

тичних режимів і локальної демократії, яке поступово виходить на провідні позиції у дослідженнях вітчизняних політологів. Свідченням тому є публікації Т. Бевз, С. Були, М. Горбатюка, О. Зорич, М. Кармазіної, А. Кучурана, М. Лендєл, Т. Майко, Н. Ротар, С. Янишевського, В. Яремчука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Систематичний аналіз процесів політичної структуризації міських рад Волинської області, зокрема Луцької міської ради, не знайшов належного висвітлення у науковій літературі і потребує уваги наукової спільноти та подальших ґрунтовних досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналіз еволюції партійно-політичного представництва в Луцькій міській раді в умовах демократичної трансформації України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реформа місцевого самоврядування і територіальної організації влади, що відбувається зараз у всіх регіонах країни, вписується у парадигму демократичного транзиту України, початок якого пов'язують із лібералізацією радянського режиму – часами т. зв. «перебудови» і відмовою КПРС від монополії на політичну владу. За результатами місцевих виборів, що відбулися 04 березня 1990 р., до місцевих органів влади потрапили представники

національно-патріотичних сил, що уособлювали демократичну спрямованість політичного процесу. За законом кількість народних депутатів рад в містах обласного підпорядкування, яким був Луцьк, мала складати від 50 до 250 осіб. До Луцької міської ради обрано 120 народних депутатів, які входили до численних постійних комісій ради. Членами виконкому міської ради стали 29 депутатів. Голова міської ради та її виконавчого комітету А. Кривицький очолював її президію [3, с. 8, 128].

Лідером у боротьбі за демократію на той час була Луцька міська рада. Її рішення були революційними за своїм змістом і такими, що навіть виходили за межі повноважень місцевого представницького органу. Так, своїм рішенням про надання статусу державних свят Різду і Великодню у квітні 1990 р. міська рада перебрала на себе повноваження Верховної Ради України. У квітні 1990 р. новообраний склад Луцької міської ради на своєму першому засіданні ухвалив такі рішення:

1. Відповідно до чинного законодавства взяти на себе всю повноту державної влади на території міста Луцька.

2. Вважати неприпустимим будь-яке втручання громадсько-політичних організацій у її діяльність, а також у діяльність організацій і установ, що перебувають у її підпорядкуванні.

3. Звернутися у Верховну Раду УРСР із вимогою про визнання національної символіки державною.

4. На вежі Луцького замку вивісити синьо-жовтий прапор [3, с. 9].

У середині липня 1990 р. друга сесія Луцької міської ради прийняла низку важливих політичних рішень: звернення до Верховної Ради України про недопущення служби призовників за межами України, підтримку політичних вимог шахтарів, створення муніципальної міліції, виведення з 01 вересня 1990 р. всіх політичних структур учнівської молоді за межі навчальних закладів, а також про національну символіку. 15 липня було вирішено підняти синьо-жовтий прапор над приміщенням Луцької міської ради. Підняття синьо-жовтого прапора проходило в урочистій обстановці й набувало символічного змісту, оскільки наступного дня, 16 липня 1990 р., Верховна Рада УРСР прийняла акт великої політичної ваги – Декларацію про державний суверенітет [4, с. 143–144].

Із метою створення плюралізму офіційних ЗМІ, більш повного інформування жителів про діяльність міської ради, на першій сесії Луцька міська рада вирішила організувати видання друкованого органу міської ради – газети, яка отримала промовисту назву «Народна трибуна». До цього монополію на висвітлення подій в обласному центрі мала газета «Радянська Волинь», орган обкому КПУ та Волинської обласної ради.

На початку лютого 1991 р. в області проходила кампанія щодо реорганізації органів місцевої

влади відповідно до Закону «Про місцеві ради та місцеве самоврядування». Однією з новацій цього закону стало рішення про об'єднання посад голів рад і голів їх виконавчих комітетів. З урахуванням цієї обставини пройшли вибори нових голів обласних, районних і міських рад. Вочевидь така новація зміцнювала позицію міського голови, а також запобігала виникненню непорозумінь і протиставлення представницької і виконавчої гілок влади в структурі органів місцевого самоврядування. Міським головою обрано А. Поху, якого підтримували представники національно-патріотичних сил.

24 серпня 1991 р. стало початком відліку нового часу в житті українського народу. Виконком Луцької міської ради 24 серпня 1991 р. на виконання рішення позачергової сесії ради та Постанови Верховної Ради України від 24 серпня 1991 р. «Про департизацію органів прокуратури, МВС, КДБ, органів державного управління Республіки Україна», прийняв рішення «Про заходи виконкому у зв'язку зі зміною суспільно-політичної ситуації в краї», відповідно до яких припинялося членство в будь-якій партії членів виконавчого комітету. Паралельно з процесом департизації відбувалися і процеси декомунізації, що засвідчує рішення Луцького міськвиконкому від 12 вересня 1991 р. «Про створення творчої групи по перейменуванню назв вулиць, районів, міст».

На перших місцевих виборах, що відбулися в умовах незалежності України, 26 червня 1994 р. громадяни прямим волевиявленням, поряд із виборами Президента України, мали право обирати голів обласних, міських і районних рад. Головою Луцької міської ради обрано А. Кривицького. Вибори проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості в умовах протистояння прокомуністичних і національно-патріотичних сил. На початок 1994 р. структура партійних організацій на Волині мала яскраво виражений поляризований вигляд, де на лівому фланзі зосереджено партійні осередки Комуністичної партії України (КПУ), Селянської партії України (СелПУ), Соціалістичної партії України (СПУ), на правому – Народний рух України (НРУ), Українська республіканська партія (УРП), Демократична партія України (ДемПУ), Конгрес національно-демократичних сил (КНДС), Конгрес українських націоналістів (КУН). На виборах 1994 р. склад Луцької міської ради народних депутатів порівняно з 1990 р. зменшився на три чверті – зі 120 до 30 депутатів, де переважали позапартійні депутати (20). Представники інших політичних партій представлені у незначній кількості: УРП (3), НРУ (3), ДемПУ (1), КПУ (1) [5]. Таким чином, за партійною належністю виборці Луцька віддавали перевагу представникам партій національно-патріотичного спрямування.

На структуру партійного представництва органів місцевого самоврядування в Україні вирішаль-

ним чином вплинули зміни національної партійної системи. Поштовхом для її кількісного і якісного оновлення слугували зміни у виборчому законодавстві. Відповідно до Закону України «Про вибори народних депутатів України» на парламентських виборах 1998 р. запроваджено змішану систему виборів, коли половина депутатів Верховної Ради України мали обиратися за партійними списками, а інша половина – за мажоритарною системою. Після прийняття цього закону розпочався активний процес виникнення нових партій, спрямованих на електоральну перемогу. Тому не випадково, що це були переважно центристські партії. 1997 р. став «роком перелому» в становленні партійної системи України. Головну причину вчені бачили у привертанні уваги до партій з боку «галузових, регіональних, відомчих та інших груп впливу», які побачили у партіях, «по-перше, механізм більш легкого приходу до влади (на центральному або місцевому рівнях), по-друге, політичну гарантію бізнесу, по-третє, інструмент збереження або зміцнення позицій в ешелонах влади» [6, с. 50]. На Волині у 1997 р. започаткували свою діяльність обласні осередки Аграрної партії України (АПУ), Всеукраїнського об'єднання «Громада», Партії національно-економічного розвитку України (ПНЕРУ), Республіканської християнської партії (РХП), Української партії справедливості (УПС), Народної партії (НП), Соціал-демократичної партії України об'єднаної (СДПУ (о)), партії «Реформи і порядок», Партії зелених України (ПЗУ) [7].

На місцевих виборах, які відбулися у березні 1998 р. до складу Луцької міської ради обрано 40 депутатів. Характерно, що це були переважно позапартійні кандидати (30). Партійна ж належність депутатського корпусу засвідчувала існування в регіоні партійної структури, що тяжіла до системи поляризованого плюралізму. Із 10 депутатів, що представляли політичні сили, 6 належали до партій, які перебували на протилежних сторонах ідеологічного спектру: НРУ і КПУ – отримали по 3 мандати. По 1 – члени ДемПУ, партія «Реформи і порядок», РХП, УПС [8].

На наступних місцевих виборах 2002 р. склад Луцької міської ради збільшився на 5 місць і став нараховувати 45 депутатів. Більшу частину депутатського корпусу склали позапартійні депутати (34), Партія «Реформи і порядок» делегувала до міської ради 4 депутатів, Український народний рух і Народно-демократична партія – по 2, політичні партії «Солідарність жінок України» і «Єдність» – по 1 [9]. Луцьким міським головою утретє після 1994 р. обрано А. Кривицького (СДПУ (о)).

Після обрання Президентом України В. Ющенка і створення пропрезидентської політичної партії «Наша Україна», у партійно-політичній структурі Луцької міської ради відбулися кардинальні зміни: створено депутатські фракції політичних партій

«Наша Україна», ВО «Батьківщина» і депутатську групу «Луцьк європейський». Фракцію ВО «Батьківщина» у складі 9 депутатів, за словами голови фракції, створено, щоб «мати контрольний пакет при голосуванні з принципових питань» [10]. Не в останню чергу це пов'язано з наближенням парламентських і місцевих виборів 2006 р, коли вперше депутати міських рад мали обиратися за пропорційною системою за виборчими списками політичних партій, виборчих блоків політичних партій у багатомандатному виборчому окрузі. Не випадково, що 2005 р. в Луцьку спостерігався «вибухове» зростання кількості місцевих осередків політичних партій – 24, порівняно з попередніми роками: 2001 – 4; 2002 – 0; 2003 – 12; 2004 – 9 [11].

Водночас, як показав результат опитування «Аналіз ефективності діяльності депутатського корпусу Луцької міської ради в контексті виборчої кампанії – 2006», проведеного місцевим громадськими організаціями напередодні виборів, 74% жителів Луцька не знали про діяльність жодної фракції в Луцькій міській раді. 16,3% знали про те, що в міській раді є фракція «Наша Україна», 8% називали фракцію партії «Батьківщина», 1,4% – фракцію «Луцьк європейський» [12].

Після березневих виборів 2006 р. відбулося партійно-політичне структурування депутатського корпусу Луцької міської ради, кількісний склад якою залишився незмінним – 45 депутатів. Загальна кількість мандатів, яку отримали політичні партії, включені до виборчих списків 36 місцевих організацій партій (блоків), що брали участь у виборах, була такою: БЮТ – 23 мандати; Виборчий блок «Наша Україна» – 11; Громадянський блок ПОРА-ПРП – 3; Український Народний Блок Костенка та Плюща – 3; Партія регіонів – 3; СПУ – 2 мандати [13]. Міським головою обрано члена ВО «Батьківщина» Б. Шибу. Найбільшу фракцію міської ради – БЮТ – склали 19 членів ВО «Батьківщина» і 4 представники УСДП. До складу 11 депутатів фракції «Наша Україна» входили 8 представників партії «Народний Союз «Наша Україна», 2 – Партія промисловців і підприємців, 1 – НРУ. Згодом між найбільшими фракціями у міській раді БЮТ і «Нашою Україною» підписано Угоду про співпрацю, що зокрема передбачало участь і головування у постійних комісіях ради представників обох фракцій, узгодження між собою питань для внесення на розгляд міської ради проектів рішень щодо них і текстів заяв, а також про неподання попередньо неузгоджених проектів рішень і неузгоджених заяв тощо [14].

Після місцевих виборів 2006 р. Луцька міська рада та її виконавчі органи здійснили помітні кроки у напрямі демократичного реформування діяльності ради. У 2006 р. вперше в Луцькій міській раді відбувся відкритий конкурс на заміщення вакантних посад, результатом якого стало оновлення керівного складу структурних підрозділів на 90%.

За результатами конкурсу призначено і керівників комунальних підприємств міста.

2007 р. Київський міжнародний інститут соціології досліджував рівень задоволеності лучан послугами міських служб. Виявилося, що більшість респондентів – 83,7% – вважали себе мало або зовсім непоінформованими про діяльність місцевої влади та про послуги, які вона надає. Вирішити проблему поінформованості громадян із зазначеного питання допомогла реалізація у 2008–2009 рр. проекту «Налагодження стійкої комунікації між місцевою владою та територіальною громадою шляхом встановлення мультимедійних кіосків у виконавчих органах Луцької міської ради», що впровадив виконавчий комітет за підтримки Фонду Східна Європа за рахунок коштів, наданих Координатором проектів ОБСЄ в Україні та Агентством США з Міжнародного розвитку (USAID). Головна ідея програми полягала у встановленні чотирисенсорних інформаційних кіосків-інформантів у приміщеннях Луцької міської ради [15].

Напередодні місцевих виборів 2010 р. сесія Луцької міської ради прийняла рішення про збільшення депутатського корпусу з 45 до 50 депутатів. 31 жовтня 2010 р. відбулися вибори до органів місцевого самоврядування, які проводилися за змішаною мажоритарно-пропорційною системою. Уперше вони проходили окремо від парламентських. Розведення у часі парламентських і місцевих виборів загалом мало позитивний ефект, оскільки сприяло зосередженню уваги виборців на місцевих проблемах і кандидатах, які ці проблеми мали вирішувати. Такий формат сприяв згуртуванню територіальних громад, формуванню в їх населення активістської політичної культури. У виборах взяли участь нові політичні проекти: «Сильна Україна», «Фронт змін», «Єдиний центр», «За Україну!», які суттєво наростили свою підтримку через втрату довіри до Блоку Юлії Тимошенко і «Нашої України». Як зауважують експерти, використання адмінресурсу у вигляді тиску на виборців, системного використання службового становища під час виборчої кампанії не було [16, с. 59].

За результатами місцевих виборів 2010 р. розклад політичних сил у Луцькій міській раді був таким: ВО «Батьківщина» отримала 24 депутатських мандати; ВО «Свобода» – 9; «Фронт Змін» – 4; «За Україну!» – 4; Партія регіонів – 3; «Сильна Україна» – 2; «Наша Україна» – 2 і Європейська партія України – 1 [17, с. 613]. Беззаперечним лідером виборчих перегонів на місце міського голови був М. Романюк («Сильна Україна»), який і став переможцем. На першій і наступних сесіях ради створено відповідні депутатські фракції.

У січні 2014 р. в міській раді створено депутатську групу «Новий Луцьк», яку очолила І. Костанкевич, заступник голови благодійного фонду «Фонд Ігоря Палиці – Новий Луцьк», що засвід-

чило зростання впливу в Луцьку нової політичної сили – партії «УКРОП».

25 жовтня 2015 р. відбулися чергові вибори до органів місцевого самоврядування, які проводилися за пропорційною виборчою системою за оновленими правилами, що стимулювало виникнення нових політичних партій. Так, якщо 2014 р. на Волині зареєстровано 11 обласних партійних осередків, то 2015 р. вже 50. На кінець 2015 р. в обласному управлінні юстиції зареєстровано понад 200 діючих партійних організацій [7].

За результатами місцевих виборів 2015 р. у міській раді сформовано її новий склад, який порівняно із минулим скоротився на 8 місць і складав 42 депутати. Таку кількість депутатського корпусу визначено Законом України «Про місцеві вибори» для міст із кількістю виборців від 100 до 250 тис. (ст. 16, ч. 2). Нові правила обрання депутатів місцевих рад сприяли якісному оновленню їх складу. Зокрема Луцьку міську раду оновлено на 80%. Лише 9 із 42 депутатів вже обиралися до Луцької міської ради у минулому [18]. Міським головою обрано представника «БПП «Солідарність» М. Романюка, який вдруге очолив міську раду.

За партійною належністю в раді було сформовано 7 фракцій. Найчисельнішою є фракція «Українське об'єднання патріотів – УКРОП», котра налічує 15 обранців, «БПП «Солідарність» (8), ВО «Свобода» (5), ВО «Батьківщина» (4), «Об'єднання «Самопоміч» (4), Радикальна партія Олега Ляшка (3), «Громадський рух «Народний контроль» (3). Згодом із фракції «БПП «Солідарність» вийшли 4 депутати і припинила існування фракція Радикальної партії Олега Ляшка, відповідно в міській раді утворено групу позафракційних депутатів у складі 7 осіб.

Партійно-політичне представництво в Луцькій міській раді є дещо відмінним від обласної ради. Так, представники політичної партії «Наш край» не потрапили до міської ради, маючи представництво в обласній раді. Натомість до Луцької міської ради обрано представників «Народного контролю», яких не обрано до обласної ради. Особливість електорального протистояння під час місцевих виборів 2015 р. на Волині полягало у боротьбі між двома фінансово-промисловими групами: «Континіум» і «Приват». Перші, заручившись підтримкою патріотичних сил, виступали у ролі захисників існуючої влади, підтримуючи міських голів у містах Луцьку та Ковелі – найбільших центрах Волині. Натомість ФПГ «Приват» фактично з 2012 р. будувала свою передвиборчу кампанію як «опозиція», чітко виокремлюючи свого лідера – І. Палицю – та його фонд «Новий Луцьк». Цей фонд перед виборами поширив свою діяльність на територію області і змінив назву на «Тільки разом», відкривши свої представництва у кожному районі Волинської області [19].

Характерною особливістю місцевих виборів упродовж усіх виборчих циклів пострадянського періоду є перемога на виборах міських голів, які не були активно задіяні у діяльності політичних партій (за винятком Б. Шибі). Їх формальна участь у роботі обласних осередків політичних партій, навіть за умови керівництва ними (А. Кривицький очолював обласний осередок СДПУ (о)), були скоріше вимушеним заходом, ніж демонстрацією партійно-політичної позиції. Так, М. Романюк у 2010 р. йшов на вибори від «Сильної України», а на місцевих виборах 2015 р. – від БПП «Солідарність». Перемогу міським головам А. Посі, А. Кривицькому, Б. Шибі і М. Романюку головним чином забезпечували не партійний бренд, а якості політичного лідера, особистісні людські риси, а також впевненість виборців, що міська влада потрапить у «надійні» руки.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Партійно-політична структуризація у Волинській області віддзеркалювала складні процеси, що відбувалися у суспільно-політичному житті українського суспільства. Вибори до Луцької міської ради у досліджуваний період показали, що відбулися помітні зміни в структурі електоральних переваг виборців. Якщо на початковому етапі формування депутатського корпусу

ради у 1990-і рр. відбувалася поляризація політичних сил за принципом: прокомуністичні – національно-патріотичні сили й переважання у складі ради позапартійних депутатів, то у наступні роки депутатами ставали переважно представники центристських партій. Реальний вплив політичних партій на процеси демократизації в діяльності Луцької міської ради простежується лише від місцевих виборів 2006 р., коли започатковано пропорційну систему виборів, унаслідок чого було значно оновлено склад міської ради та її керівних органів. За принципових змін, що відбулися у політичній системі країни після падіння режиму В. Януковича, на Волині певну сталість засвідчують такі політичні партії, як ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» тощо. В електоральному циклі 2010–2015 рр. обґрунтовані претензії на представництво інтересів волинян здобули нові політичні партії «УКРОП», Об'єднання «Самопоміч», «Народний контроль» та «Наш край», які однак ще не мають розгалуженої мережі партійних осередків на місцях. Вивчення демократичного потенціалу діяльності політичних партій в міських радах потребує проведення моніторингових досліджень і компаративного аналізу функціонування міських рад інших українських міст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики (пам'яті Юрія Романовича Шведа)» від 08 жовтня 2016 р. / за заг. ред. А. Романюка. Львів: Простір-М, 2017. 362 с.
2. Політичні партії і вибори: українські та світові практики: зб. ст. і тез за результатами наук. конф. «Політичні партії і вибори: українські та світові практики (пам'яті Юрія Романовича Шведа)» від 21 жовтня 2017 р. / відп. за вип. А. Романюк, В. Литвин. Львів: Простір-М, 2018. 362 с.
3. Бортніков В.І., Бортнікова А.В., Бусленко В.В., Надольський Й.Є. Волинь: 90-і роки ХХ століття. Ілюстрований літопис політичних подій. Луцьк: РВВ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1998. 162 с.
4. Волинь в умовах демократичної трансформації (кінець ХХ – початок ХХІ століття): кол. моногр. / за заг. ред. В.І. Бортнікова. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. 656 с.
5. Народна трибуна. 1994. 02 липня.
6. Кресіна І.О., Перегуда Є.В. Парламентські вибори в Україні: правові і політичні проблеми: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 368 с.
7. Реєстр структурних утворень політичних партій. Головне управління юстиції у Волинській області. URL: <http://justvolyn.gov.ua/reestr/inform/rpp.shtml>.
8. Обрані депутатами. Луцький замок. 1998. 02 квітня.
9. Депутати Луцької міської ради. Луцький замок. 2002. 04 квітня.
10. Лесюк С. У міськраді створено фракцію партії «Батьківщина». Луцький замок. 2005. 23 червня.
11. Луцькі міські осередки політичних партій. Луцький замок. 2006. 05 січня.
12. Шелеп М., Наход М. Аналіз ефективності діяльності депутатського корпусу Луцької міської ради в контексті виборчої кампанії-2006. Луцький замок. 2006. 23 березня.
13. Гущенко С. Обрано міського голову та депутатів Луцької міської ради. Луцький замок. 2006. 06 квітня.
14. Козюра А. «Наша Україна» у міськраді: рік роботи. Луцький замок. 2007. 05 квітня.
15. Ричук Ю. Знайомтесь: виконавчі органи Луцької міської ради. Волинь-нова. 2008. 02 грудня.
16. Місцеві вибори – 2010. Пульс країни / відп. ред. Когут А. Київ: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011. 228 с.
17. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 31 жовтня 2010 р.: інформаційне видання. Київ: Фенікс, 2011. 844 с.
18. Відомий остаточний склад Луцької міської ради. Хроніки Любарта. 2015. 19 листопада.
19. Фонд «Тільки разом» Ігоря Палиці. URL: http://ufb.org.ua/aboutus/kerivnuctvo/members/noviy_lutsk.htm.